

territory of the Russian Soviet Federative Socialist Republic and to enable the gaining of considerable autonomy from the Union leadership when making the governmental decisions.

Key words: construction of the South-Ukrainian and the North-Crimean channels, Council of Ministers of the Ukrainian SSR, Ministry of cotton USSR, General Directorate «Ukrvodstroy».

УДК:94:314.04(477.64) «1959/2001»

Катерина Рошко

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО СКЛАДУ НАСЕЛЕННЯ В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ (1959–2001 рр.)

Стаття присвячена дослідженню етносоціального складу населення міст і сіл Запорізької області. Висвітлюються етнонаціональні зміни, а також їх політичні, економічні, соціальні передумови та наслідки. Ці процеси розглядаються на зламі двох епох – останнього тридцятиліття перебування території України у складі СРСР і першого десятиліття незалежності, що дає змогу побачити і порівняти, як змінювалася структура населення в запорізькому регіоні, а також прослідкувати динаміку цих змін.

Ключові слова: етносоціальні зміни, урбанізація, міграційні процеси, демографічні зміни, індустріалізація.

Актуальність теми дослідження пов'язана з недостатнім рівнем вивчення у загальноісторичному контексті тенденцій та напрямків етносоціальних процесів на території Запорізької області у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

Наукова новизна історичного дослідження етносоціальних змін на території Запорізької області в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. пов'язана з повною відсутністю комплексних наукових досліджень з даної тематики.

Метою статті є аналіз змін чисельності й етносоціального складу населення Запорізької області в кінці 50-х рр. ХХ ст. – на початку ХХІ ст.

Ставиться завдання з'ясувати кількісні характеристики, політичні, економічні, соціальні передумови та їх наслідки. Хронологічно стаття охоплює останнє тридцятиліття перебування території України у складі СРСР і перше десятиліття незалежності. Такий підхід дозволяє простежити спільне й відмінне в етносоціальній сфері міст і сіл регіону в різних політичних епохах. Ці процеси розглядаємо на прикладі Запорізької області, оскільки вони мали характерні риси для всього південно-східного регіону України.

Поняття «етносоціальні зміни» дуже широке, його змістовному наповненню присвячено низку робіт. У статті розглядаємо його з точки зору таких процесів, як формування соціального та етнонаціонального складу населення, тобто зміни в чисельності населення, за рахунок чого вони відбувалися – природний приріст, міграції, еміграції, також зміни в професійному та національному складі населення.

Аналіз історіографії показує, що за радянських часів роботи з проблеми етнічних та соціальних змін розглядалися переважно в загальносоюзному і загальнореспубліканському розрізі й характеризуються відсутністю критичності існуючих суспільних явищ.

Зі здобуттям Україною незалежності вивчення етносоціальних процесів отримало новий імпульс і помітно активізувалось. Важливими при підготовці нашого дослідження стали положення, які містяться в працях Ф. Турченка [3], Л. Полякової [12; 13, с. 227–238; 14, с. 96–107] та інших. Важливо, що поряд з загальнодержавними, у них приділена увага і регіональним проблемам.

Джерельну базу дослідження склали опубліковані та первинні матеріали переписів населення (1959, 1970, 1979, 1989 та 2001 рр.), які відзначаються найбільш повними даними щодо етносоціальної структури населення, а також статистичними матеріалами.

У цілому, як свідчить аналіз історіографії, проблема етносоціальних змін у 1960–1980-ті рр. на території Запорізької області не була предметом спеціального історичного узагальнення, і вимагає вивчення.

Етносоціальні зміни міського і сільського населення залежали від багатьох факторів, зокрема вони визначалися особливостями економічного розвитку регіону. Визначальними стали такі процеси: індустріалізація та величезне зростання промислових потужностей на території Південних регіонів України. Загалом, міська інфраструктура починає складатися в 1920–1930 рр. До цього багато міст регіону мало чим відрізнялися від великих сіл.

Після Другої світової війни світ вступає в постіндустріальну епоху, коли відбувається перехід від переважаючого розвитку виробництва промислових товарів до орієнтації на сферу споживання,

основним напрямком якого, стає розвиток інформаційних технологій. СРСР в силу особливостей політичної та економічної системи не міг в неї вступити. Зокрема, це стосувалося і території УРСР. СРСР продовжує йти колишнім шляхом індустріального розвитку. Триває нарощування промислових потужностей. У зв'язку з цим відбувається зростання міст південно-східної України, зокрема, і в Запорізькій області. Ці процеси відбувалися досить інтенсивними темпами й набувають форми «надіндустріалізації» (розбудова важкої промисловості, гірничорудної сфери, паливно-енергетичних комплексів тощо). Новітні технології розвиваються лише у сфері воєнно-промислового комплексу.

У зв'язку з цим в містах Запорізької області, як і на решті території СРСР, після закінчення Другої світової війни, починається відбудова старих та активне зростання нових промислових об'єктів, які в основному були направлені на розробку військово-промислового комплексу. Відкриваються нові родовища заліза зароджується нова галузь промисловості – гірничорудна. У 1960-х рр. споруджуються свердловини й копальні, а на березі Каховського водосховища будується гірничорудний центр – селище Дніпрорудне. Білозерське залізорудне родовище у Василівському районі, неподалік від м. Василівка, в селищі Степногірськ, закладають шахту з її видобутку [3, с. 265, 283, 309]. Таким чином, відбувається інтенсивна розбудова міст і селищ регіону.

Однією з основних сфер, які розвивалися, залишається чорна і кольорова металургія – завод «Дніпроспецсталь», «Запоріжсталь», алюмінієвий й титано-магнієвий; машинобудування (на заводі «Комунар» в кінці 1950-х рр. розпочинається випуск мікролітражних легкових автомобілів «ЗАЗ-965» – «Запорожець», нарощує потужності Мелітопольський моторний завод, де виготовлялися двигуни для машин); електротехнічна промисловість – заводи трансформаторний і високовольтної апаратури в Запоріжжі, «Азовкабель» в Бердянську; хімічна промисловість – лакофарбові заводи в Бердянську та Мелітополі. У 1960 р. створений Всеукраїнський науково-дослідний і технологічний інститут трансформаторобудування, він мав займатися розробкою новітніх технологій в промисловому виробництві [3, с. 219–221]. Також в 1960–1980-х рр. продовжує збільшуватись кількість підприємств хімічної промисловості. Ще одним прикладом є подальше посилення енергетичної галузі в області. Разом з цим, у Василівському районі починається будівництво атомної електростанції, а поряд, в 1970 р. засновується нове місто – Енергодар.

Також, у цей час, активно розвивається галузь пов'язана із розробкою новітніх технологій і високотехнологічної продукції, яка сфера в основному була орієнтована на посилення воєнно-промислового комплексу. Поряд з цим, мала певний розвиток легка промисловість та сфера побутового обслуговування, яка становила 20 % від загального промислового виробництва.

Усі ці процеси призводять до гіпертрофованого зростання міського населення. З початком розбудови великих індустріальних підприємств, які мали низький рівень механізації, різко зростає потреба у робітниках, що призводить до значного збільшення кількості населення та до масштабних розбудов міст.

Особливо активно зростає демографічний потенціал обласного центра м. Запоріжжя – на 1959 р. кількість жителів – 434638 тис. осіб [6, с. 18], а за даними перепису 1989 р. сягнула кількості – 891900 тис. осіб [20, с. 132], тобто збільшилося приблизно удвічі.

Одночасно з такими динамічними процесами розвитку міст, можна спостерігати зовсім протилежну ситуацію в селах Запорізького регіону. Починаючи з 50-х рр. ХХ ст. в складі сільського населення області розпочинаються суттєві зміни, які характеризуються поступовим і стабільним зменшенням населення. Середній показник скорочення чисельності сільського населення в період 1979–1989 роки склав 213 тис. осіб [19, с. 13]. Одним із вирішальних факторів становища села в запорізькому регіоні, так само, як і в селах Півдня України в цілому в період 1959–1989 рр., була існуюча на той час поселенська структура. Показники поселенської структури запорізького регіону були значно нижчими ніж в інших регіонах України. Однією з провідних тенденцій в зазначені роки розвитку територіальної структури села було її чисельне скорочення. Проте ці процеси були значно меншими за своїми масштабами в порівнянні із північними і центральними регіонами України, до прикладу – у центрі зникло приблизно кожне третє село (хутір), а на півдні 10–15 % поселень, невеликих за розміром.

Для 1970–1980-х рр. була характерна політика укрупнення населених пунктів, шляхом приписки невеликих сіл до сусідніх більш значних, а також шляхом списання малих сіл [14, с. 101–102]. Дані зміни, а також міграції у міста, низька народжуваність і висока смертність призвели до різкого скорочення чисельності сільського населення. Це призвело до того, що кількість сільського населення в період 1959–1989 рр. скоротилося на 129,2 тис. осіб.

Ситуація в містах та селах Запорізької області у формуванні національного складу населення у повоєнні роки суттєво не змінилася, порівняно із довоєнними часами. Відповідно до перепису населення 1989 р. на цій території мешкали представники понад 90 національностей.

Найбільшими національними групами в запорізькому регіоні були українці, росіяни, болгари, білоруси, євреї (таблиця 1).

Таблиця 1

Національний склад населення Запорізької області (%)

Національності	1959	1979	1989	2001
Українці	68,4	63,8	63,1	70,8
Росіяни	26,6	31,1	32,0	24,7
Болгари	1,4	1,9	1,7	1,4
Білоруси	0,7	0,8	0,8	0,7
Євреї	1,4	0,9	0,7	0,2
Інші	1,5	1,5	1,7	2,2

[8, с. 28].

Кінець 1950-х – початок 1960-х рр. був періодом важливих змін для різних етносів. За цей час їх обминали жорсткі катаклізми, характерні для Запорізької області попередніх років (Друга світова війна, евакуація, депортації населення, масові оргнабори та переселення тощо). Проте, процес територіального перерозподілу різних етнічних груп тривав. Основні зміни відбуваються у співвідношенні кількості населення села й міста, визначальним моментом яких, було у цих прискорення урбанізації, відсутність контролю за нею з боку держави, що призводить до збільшення, у кількісному показнику, населення міст українського етносу.

У досліджуваній період також відбуваються зміни і у перебігу урбанізації. У 1950-ті рр., цей процес обумовлений певною демократизацією суспільного життя, дозволом селянам виїжджати у міста, посилилась міграційна активність жителів сіл, переважно українців та представників інших національних груп. Саме це джерело поповнення міських жителів упродовж досліджуваного періоду на півдні України було основним, наприклад: в 1959 р. від загальної кількості українського етносу в регіоні – 68,4 %, кількість українців в містах була – 51,2 % [6, с.180], тоді як у 1989 р. від 63,1 % всієї маси українського населення, в містах мешкало 72 % українського населення [20, с.127]. Це можна простежити за даними наведеними в таблиці 2.

Таблиця 2

Національний склад міського населення запорізького регіону (%)

Національності	1959	1979	1989
Українці	61,8	59,6	60,1
Росіяни	32,1	35,5	35,3
Болгари	1,3	1,1	1,0
Білоруси	0,7	0,9	0,9
Євреї	2,42	1,2	0,9
Інші	1,6	1,7	1,8

Це вплинуло на структуру, рівень освіти, професійний потенціал міського населення. Так, на 1979 р. українці мали переважну більшість в усіх міських адміністративних центрах, за винятком міста Бердянська та Мелітополя. Найбільша частка українців була зосереджена в таких містах та районних центрах, як: Запоріжжя, Токмак, Молочанськ, Енергодар. У 1989 р. відбуваються деякі зміни, наприклад: в м. Енергодар українське населення починає поступатися за кількістю російському [20, с.132–133].

Проте поряд з цим відбувалося й старіння українського населення на селі. Вже на 1959 р., в сільській місцевості спостерігаються тенденції зменшення корінного населення – українців [2, с. 53]. Таке зменшення українців спостерігається і в наступні роки, наприклад, якщо кількість українців на селі від загального числа 68,4 %, в 1959 р. була – приблизно 49 % [3, с. 186], то в 1989 р. – від загальної маси всього українського населення 63,1 %, кількість українців, яка припадала на сільську місцевість була приблизно 34 % [17]. Зменшення сільського українства випереджало загальні темпи депопуляції. Якщо в 1959 р. кількість українського етносу на селі від загальної кількості сягало 48,7 % [6, с. 186], то в 1989 р. – 27,9 % [19, с. 128], тобто за цей період зменшилося приблизно удвічі (таблиця 3).

Попри таке збільшення українського міського населення вихідцями із села, це в жодному разі не означало, що в міста «приходила» сільська ментальність, основною рисою якої є мова. Вона швидко поглиналася великим масивом домінуючого російського менталітету великих міст півдня України, проте структура малих міст була більш близька до сільської.

Таблиця 3

Національний склад сільського населення запорізького регіону (%)

Національності	1959 рік	1979 рік	1989 рік
Українці	76,6	73,9	72,1
Росіяни	17,7	20,2	21,7
Болгари	4,0	3,8	3,6
Білоруси	0,4	0,6	0,7
Євреї	0,1	0,04	0,03
Інші	1,2	1,5	1,9

Другою за чисельністю національністю в запорізькому регіоні є росіяни. Це пов'язано з тим, що південний регіон України, і Запорізька область зокрема, була традиційним місцем міграції та проживання російського населення [2, с. 53]. Особливо швидко збільшувалася кількість росіян на цих територіях в період 20–30-х рр. ХХ ст., коли відбувалося господарське освоєння території і активної міграції сюди цієї етнічної групи [1, с.148]. Ще однією хвилею переселення росіян були роки відбудови після Другої світової війни, коли у цей регіон їхали масово кваліфіковані робітники на відбудову промислового потенціалу та спорудження нових хімічних, енергетичних підприємств та об'єктів кольорової металургії [10, с.57], а також в 1960–1970-ті – роки «надіндустріалізації» запорізького регіону.

На час перепису населення 1959 р. кількість росіян в Запорізькій області становила – 26,6 % від всього населення області, з них мешкало у містах регіону 70,2, % [6, с.180], а вже у 1979 р. кількість російського населення становила – 31,1 %, з них, відповідно, міське становило, приблизно 19 % [19, с.126]. За цими даними можемо спостерігати тенденцію до зменшення російської етнічної групи, що було спричинене міграцією до міст українського населення. Проте все ж таки росіяни на 1989 р. утворюють незначну більшість національного складу міста Мелітополя – 47,2 % (українці – 46, %) і переважну більшість міста Енергодар – 50,3 % (українці – 46,0 %) [19, с.132–133]. В усіх інших адміністративно-територіальних одиницях росіяни посідають друге місце за чисельністю [5, с.149].

Наступна національність, яка кількісно поступається українцям і росіянам – болгари. Активне освоєння болгарами Запорізької області припадає на 1861–1863 рр. [11, с. 5]. Основне заняття болгарського населення сільське господарство, частка болгарського міського населення була досить низькою [6, с. 44–46]. За переписом 1959 р. болгар в містах було 1,3 % [6, с. 180], основна ж їх частина зосереджена у сільській місцевості – 4 % [6, с. 186]. У 1970–1980-х рр. кількість останніх в містах залишалась відносно стабільною, у 1979 р. – 15260 тис, 1989 – 16586 тис. осіб [19, с.128]. Надалі ситуація в населенні болгарами міст мало змінювалася. Впродовж цього періоду болгари залишались одним з найменш урбанізованих етносів.

Проте у 1970–1980-х рр. відбувається поступова урбанізація болгарського населення. Так, в містах запорізького регіону на 1989 р. мешкало 47,9 %, від загальної кількості болгар в області. Для порівняння на перепис населення 1979 р. в містах оселилося – 41,1 % болгар. Основними районами розселення болгар у Запорізькій області є Бердянський, Приазовський, Приморський, Якимівський [2, с.132–133]. У 2001 р. болгарське населення переважає в Приморському та Приазовському районах і займає тут друге місце за кількістю серед інших етносів [2, с.54].

Білоруси відносились до числа етносів, які традиційно представлені, як в Запорізькій області, так і в Україні в цілому. В Запорізькій області, зокрема, перші поселення білорусів були засновані ще у ХVIII ст. Кількість білорусів, постійно зростала і в 1959 р. їх нараховувалось 350 тис. [6, с.173], тоді як в 1979 р. – 406098 тис, а в 1989 р. – 440045 тис. осіб. За кількістю представників білоруси були четвертим етносом, який представлений в Україні [21, с.74]. Проте через значну віддаленість з кордонами Білорусі, цей етнос представлений в запорізькому регіоні в незначній кількості і посідає лише четверту – п'яту позицію, поступаючись болгарському та єврейському етносу. Відповідно у містах області на 1989 р. проживало – 14391 тис. представників білоруської національності [21, с. 74].

Для білоруського населення характерний досить високий рівень урбанізованості – в 1979 р. 76,8 % їх мешкало в містах, а в 1989 р. цей показник зріс до 78,3 % [19, с.127]. Кількість білоруського населення в сільській місцевості регіону також постійно зростає – в 1959 р. – 3061 осіб [6, с.186], 1979 р. – 16384 тис., а в 1989 р. – 18359 тис. білорусів [20, с.128]. Щодо статевікової структури білоруського етносу, то вона досить стабільна.

Ще один етнос представлений на території запорізького регіону, кількісно-віковий склад якого значно варіювався і зменшувався починаючи з 1959 р. були євреї. Всього на 1959 р. на території області проживало 20811 тис. євреїв, з них в містах – 20113 тис. – приблизно 97 % [6, с.174], в сільській місцевості відповідно – 698 осіб [6, с. 86]. Ці дані свідчать про дуже високий рівень урбанізованості цієї етнічної групи. Проте в наступні роки ця національна меншина увійшла до

числа тих, чия чисельність скорочується дуже швидкими темпами, показники якої були найвищими серед інших національностей.

За період 1959–1989 рр. їх кількість на території регіону скоротилась з 20811 тис. до 14361 тис., зокрема в містах – з 20113 тис. в 1959 р. до 14171 в 1989 р., а в селах з 698 осіб [6, с. 86] в 1959 р., до – 190, в 1989 р. тобто зменшилося в приблизно вчетверо [20, с. 128]. На різке зменшення єврейського населення плинула їх міграція за кордон – до Ізраїлю, США, країн Західної Європи, яка з кожним роком ставала все масовішою. Цьому посприяла політика перебудови у 1980-х рр., пов'язана з лібералізацією суспільних відносин. Основною масою євреїв-мігрантів були особи працездатного віку чи учасники Другої світової війни, яким в Ізраїлі обіцяли значне матеріальне забезпечення [13, с. 230]. Це призвело до старіння населення, яке залишалося на території України і зокрема, в Запорізькій області.

Також, слід зазначити, що за період 1979–1989 рр. майже всі інші етнічні групи, крім названих, загалом в області, збільшили свою чисельність: кримські татари – у 66,3 рази, азербайджанці – у 2,1, марійці – у 1,8, вірмени, молдаване і узбеки – у 1,5 рази [8, с. 29].

Із розпадом СРСР кардинально змінюється економічна та соціально-політична ситуація в регіоні. Через неспроможність керівництва підприємств відповідати на вимоги часу, а також до швидкого переходу до нової моделі економічного розвитку, розпочинається економічна криза. Внаслідок цього багато підприємств почали занепадати. Одним із тих, що найбільше постраждало в наслідок кризи, став «АвтоЗАЗ». Крім цього із зупинкою розвитку військово-промислового комплексу зазнають значних втрат підприємства, які працювали на військові замовлення: «Мотор Січ», «Іскра», «Радіоприлад» та ін.

Значних збитків зазнає виробництво й у сфері легкої та харчової промисловості, через низьку конкурентоспроможність різко зростає імпорт, що призводить до зупинки багатьох заводів, основною задачею яких, була переробка сільськогосподарської продукції, а виробництво товарів у сфері споживання скоротилося майже навіпіл [3, с. 326]. Ці процеси привели до скорочення кількості зайнятого населення, зростає безробіття. Через втрату робочих місць і скорочення заробітної плати люди були змушені змінювати місце роботи, йти працювати на ринки чи повертатися до села. Усе це неминуче вплинуло на етносоціальну ситуацію в регіоні.

За переписом 2001 р. особливістю національного складу області залишається його багатонаціональність. За даними перепису на території Запорізької області мешкали представники 130 національностей [17]. Дані за кількісним положенням національних груп в області у порівнянні з переписом 1989 р. значно не змінилися (таблиця 4).

Таблиця 4

Національний склад міського населення Запорізької області (%)

Національності	1989 р.	2001 р.
Українці	60,1	68,7
Росіяни	35,3	27,2
Болгари	1,0	0,9
Білоруси	0,9	0,6
Євреї	0,9	0,3
Інші	1,8	2,3

За статистичними даними управління статистики в Запорізькій області зафіксовано, що найбільшою за чисельністю національністю в містах запорізького регіону залишаються українці – 999327 осіб. Друге місце за чисельністю в містах посідають росіяни. Їх кількість порівняно з 1989 р. зменшилася приблизно на 8 % і на час перепису становила 395497 осіб.

Далі йдуть білоруси, болгары, євреї, вірмени, татари та інші. У порівнянні з даними переписів населення 1979–1989 рр. стабільне зростання відбувається серед таких національностей, як: українці, вірмени, азербайджанці, кримські татари, грузини та інші [8, с.29].

Кількість єврейського населення, в порівнянні з попереднім переписом, продовжує зменшуватись і вже тепер, поступається за кількістю, або має однакові показники із вірменами та кримськими татарами.

На селі можна спостерігати схожі тенденції в етнонаціональному складі, які були і в попередніх періодах. Кількісно продовжують переважати представники українського етносу, хоча, все глибшими тут відбуваються процеси старіння і депопуляції, проте в порівнянні з переписами 1979 р. і 1989 р. – можна спостерігати стабільне зростання цієї етнічної групи. Росіяни, як і раніше займають другу позицію. Продовжується зростання кількості таких етносів, як – азербайджанці, кримські татари, вірмени, грузини та інше [19, с. 11] (таблиця 5).

Таблиця 5

Національний склад сільського населення запорізького регіону (%)

Національності	1989 рік	2001 рік
Українці	72,1	76,9
Росіяни	21,7	17,1
Болгари	3,6	3,1
Білоруси	0,7	0,6
Євреї	0,03	0,01
Інші	1,9	2,2

Міжнетнічні інтеграційні процеси обумовили досить складну ситуацію в регіоні. Тут яскраво проявляється процес русифікації населення, у тому числі і українців [2, с.54].

Таким чином, етносоціальні процеси в 1960–1980-ті рр. в Запорізькій області були визначені в основному процесами «надіндустріалізації», якою були зумовлені економічні проблеми, адміністративно-територіальні зміни, а також політика партії, державне управління та ідеологічний вплив. Як наслідок, визначальним чинником в етносоціальних процесах відіграв процес урбанізації, який постійно мав тенденцію до зростання. Великі промислові об'єкти потребували велику частку зайнятості населення, ці маси робітників ставали першочерговою, за значимістю, ланкою формування менталітету та соціальної поведінки в регіоні. Незважаючи на те, що основним джерелом їх поповнення були вихідці із села за етнічною приналежністю – українці, що піддалися зросійщенню.

Із розпадом СРСР, Запорізьку область, як і всю Україну спіткала економічна криза, що поглибила складні процеси в етносоціальній сфері, які були їй притаманні в попередній період. Розвиток міст і сіл Запорізької області в період 1991–2001 рр. відзначається високим рівнем міграційних та еміграційних процесів, вищим рівнем матеріального забезпечення в містах, що сприяє збільшенню етнонаціональних показників порівняно із селом, де відбуваються процеси депопуляції та старіння населення, а також вимивання традиційних етнічних груп внаслідок міграцій.

Отже, загалом розвиток запорізького регіону в кінці 50-х рр. ХХ ст. – на початку ХХІ ст. у сфері етносоціальних відносин відбувався в загальнодержавному контексті, зумовлювався процесами індустріалізації та «надіндустріалізації», коли після Другої світової війни в СРСР, а зокрема і в УРСР, розпочинається активна відбудова промислових потужностей і посилюється промисловий розвиток і розбудова міст південно-східних регіонів. У цей же час решта світу обирає інший вектор розвитку і вступає в постіндустріальну інформаційну епоху, що автоматично робить СРСР відсталим серед промислово розвинених країн. Цей напрям і визначив усі процеси та подальший розвиток усіх радянських республік, а відтак і УРСР, до складу якої й входила Запорізька область.

Список використаних джерел

1. Етнонаціональна структура Українського суспільства: Довідник / В.Б. Євтух, К. Ю. Галушко, К. О. Чернова. – К.: Наукова думка, 2004. – 344 с.
2. Етносоціальне буття народів Запорізького Приазов'я в геокультурному контексті: Монографія / За загал. ред. І. Аносова, Л. Афанасьєвої, М. Крилова, М. Пригаро. – Запоріжжя; Мелітополь; Сімферополь: Таврія, 2005. – 296 с.
3. Запоріжжя індустріальне: історія і сьогодення: до 70-річчя Запорізької області / наук. ред. Ф. Турченко; авт. тексту Ф. Турченко та ін. – Запоріжжя: Дике Поле, 2009. – 368 с.
4. Запорізькій області – 60 років: Корот. стат. довід. – Запоріжжя: Б. в., 1999. – 24 с.
5. Исмаилов В. А. От короны до трезубца: История города Мелитополя и уезда: Альманах телеверсии «От короны до трезубца» / В. А. Исмаилов. – Мелітополь, 2006. – 220 с.
6. Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года: Украинская ССР. – М.: Госстатиздат, 1963. – 510 с.
7. Митков В. Болгары на Запорожской земле: Страницы истории и культуры / В. Митков. – Запорожье: «Тандем – У», 2007. – 174 с.
8. Народи Північного Приазов'я: [Етніч. склад та особливості побут. культури]. – Запоріжжя: Просвіта, 1997. – 175 с.
9. Населення України, 1992 рік: Демографічний щорічник. – К.: Техніка. – 1993. – 238 с.
10. Наулко В. І. Хто і відколи живе в Україні / В.І. Наулко. – К.: Голов. спеціаліз. ред. літ. мовами нац. меншин України, 1988. – 80 с.
11. Пачев С. Возникновение болгарских сел в Северном Приазовье: 1861–1863 / С. Пачев. – Мелітополь: МГПУ, 2007. – 87 с.
12. Полякова Л. І. Етносоціальні процеси на півдні України у 60–80-х рр. ХХ ст.: автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Лариса Іванівна Полякова. – Запоріжжя, 2000. – 18 с.
13. Полякова Л. І. Зміни в етносоціальному складі населення Півдня України у 60–80-і роки ХХ ст. / Л. І. Полякова // Південна Україна ХХ століття: Праці науково-дослідної лабораторії історії Південної України ЗДУ. – Запоріжжя, 1998. – Вип. 1. – С. 227–238.
14. Полякова Л.І. Проблеми розвитку поселенської структури Півдня України 60–80-х років ХХ ст. / Л. І. Полякова // Наукові праці історичного факультету Запорізького держуніверситету. – Вип. 5. – Запоріжжя, 1999. – С.96–107.
15. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року [Електронний ресурс] / Повідомлення Державного комітету статистики України. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/polit/02dksvprn.htm>.
16. Розподіл населення за статтю та

віком Запорізька область за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://2001.ukrcensus.gov.ua/regions/select/?box=2.1W&data1=1&rz=1_1&data=1&botton=cens_db&k_t=23. 17. Розподіл населення окремих національностей за іншими мовами, крім рідної, якими володіють запорізька область за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://2001.ukrcensus.gov.ua/regions/reg_zapr?ozn=1&ter=23&t=5.6W. 18. Склад постійного населення України за статтю та віком на 1 січня 2001 року / Державний комітет статистики України; відповідальні за випуск Стельмах Л. М., Задюченко Л. В. – К., 2001. – 412 с. 19. Тимченко С. М. Українське село: проблеми етносоціальних змін 1959–1989 / С. М. Тимченко. – Запоріжжя, 1995. – 141 с. 20. Численность населения Запорожской области (по данным Всесоюзной переписи населения 1989 года). – Запорожье: Минстат УССР, 1991. 21. Чорний С. М. Національний склад населення України в XX сторіччі: Довідник / С. М. Чорний. – К.: ДНВП «Картографія», 2001. – 85 с.

Екатерина Рошко

ФОРМИРОВАНИЕ СОВРЕМЕННОГО СОСТАВА НАСЕЛЕНИЯ В ЗАПОРОЖСКОЙ ОБЛАСТИ (1959–2001 ГГ.)

Статья посвящена исследованию этносоциального состава населения городов и сел Запорожской области. Освещаются демографические и этнонациональные изменения, а также их политические, экономические, социальные предпосылки и последствия. Данные процессы рассматриваются на рубеже двух эпох – последнего тридцатилетия пребывания территории Украины в составе СССР и первого десятилетия независимости, что позволяет увидеть и сравнить, как менялась структура населения запорожского региона, а также проследить динамику этих изменений.

Ключевые слова: этносоциальные изменения, урбанизация, миграционные процессы, демографические изменения, индустриализация.

Kateryna Roshko

FORMATION OF MODERN COMPOSITION OF THE POPULATION IN THE ZAPORIZHIA REGION (1959–2001)

The article deals with ethnic and social composition of the population of the villages and cities of Zaporizhia region. There are covered demographic and ethnic changes, as well as political, economic, social preconditions and their consequences. These processes are observed on the verge of two eras – the last thirty years of Ukrainian being in the Soviet Union membership and the first ten years of Ukrainian independence. This lapse of time gives us an opportunity to see and compare the structure changes of the population in Zaporizhia region, as well as to trace the dynamics of these changes.

Key words: ethno-social changes, urbanization, migration processes, demographic changes, industrialization.